

УДК 334.722:[338.43:634/635]

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.16>**Ковтун В.А.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

Kovtun Valentyna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ У РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE DEVELOPMENT OF FRUIT-GROWING IN THE SOUTH OF UKRAINE

В статті зазначається, що протягом останніх років у південному регіоні України відбувся поступовий розвиток плодоовочевої галузі, де задіяні в основному суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу, які функціонують у складних конкурентних умовах. Для збереження своїх ринкових позицій вони повинні орієнтуватися на покращення конкурентоспроможності цієї продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках та поліпшити активізацію своєї інвестиційної діяльності як за рахунок держави, так і внутрішніх та зовнішніх приватних інвесторів. Автором наведено проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу півдня України при виробництві плодоовочевої продукції. Визначено, що найоптимальнішою підтримкою є Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП). Розглянуто особливості формування ринку збуту цієї продукції та прагнення вищезазначеного бізнесу до отримання сертифікатів міжнародних зразків. Визначено, що Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УНВДП) спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) для фінансової підтримки сектору плодоовочівництва реалізують проєкт CLARA.

Ключові слова: малий та середній бізнес, плодоовочева продукція, виробництво, ринки збуту, Південь України, Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП).

В статье отмечается, что в последние годы в южном регионе Украины произошло постепенное развитие плодоовощной отрасли, где задействованы в основном субъекты хозяйствования малого и среднего бизнеса, которые функционируют в сложных конкурентных условиях. Для сохранения своих рыночных позиций они должны ориентироваться на улучшение конкурентоспособности этой продукции на внутренних и внешних рынках и улучшить активизацию своей инвестиционной деятельности как за счет государства, так и внутренних и внешних частных инвесторов. Автором приведены проблемы и перспективы развития малого бизнеса юга Украины при производстве плодоовощной продукции. Определено, что оптимальной поддержкой является Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УПБРП). Рассмотрены особенности формирования рынка сбыта этой продукции и стремление вышеупомянутого бизнеса к получению сертификатов международного образца. Определено, что Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УНВДП) совместно с Международной финансовой корпорацией (IFC) для финансовой поддержки сектора плодоовощеводства реализуют проект CLARA.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, плодоовощная продукция, производство, рынки сбыта, Юг Украины, Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УПБРП).

The article states that during the last years in the southern region of Ukraine there has been a gradual development of the fruit and vegetable industry, which involves mainly small and medium-sized businesses operating in difficult competitive conditions. In order to preserve their

market position, they should focus on improving the competitiveness of these products on the domestic and foreign markets and improve the revitalization of their investment activities, both at the expense of the state and domestic and foreign private investors. Today's market of fruit and vegetable products in Ukraine is characterized by: a large number of small and medium-sized manufacturers, a large number of low-level products and a large number of professional gratitude products; The largest segment of the market for fresh products, fruits and vegetables. Among the factors of growth, the market for fruit and urine products may be as follows: the wakeful drink on a fresh product in great cities; Diminished Dodatka's wartosti for brand-name brand rachas; the price is great for the main season (quarter grass, heather-zhovten); ease of use for small products. The author presents problems and prospects for the development of small business in southern Ukraine in the production of fruit and vegetable products. It is determined that the most favorable support is the Ukrainian project of fruit and vegetable business development (UHBDP). The peculiarities of the formation of the market of these products and the aspiration of the aforementioned business for obtaining certificates of international samples are considered. It has been determined that the Ukrainian fruit and vegetable business development project (UHBDP), together with the International Finance Corporation (IFC), implements the CLARA project for the financial support of the fruit and vegetable sector. Prospects for the development of fruit and vegetable € zmina spozhivatskih trends – fresh and healthy vez cmво, vegetarianism, scho i a niche segment and vimaga € introduce new products to the market (snacks); as well as marketing and promotion of products – promotion of branded products, contractual distribution and export (currency viruchka, rotation of PDV, stability, higher visibility).

Key words: small and medium business, fruit and vegetable production, production, markets, South Ukraine, Ukrainian fruit and vegetable business development project (UHBDP).

Постановка проблеми. Південь України завжди був лідером сільськогосподарського виробництва і має величезний потенціал для експорту якісних продуктів. Протягом останніх років у регіоні відбувся поступовий розвиток плодоовочевої галузі, де задіяні в основному суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу. Плодоовочева галузь має серйозні проблеми при своєму становленні: це відсутність ринків збуту та перевиробництво продукції. Одна з причин – галузь не має дієвих профільних асоціацій, які б допомагали аграріям аналізувати і прогнозувати свою діяльність з таких питань: об'єми вирощувати плодоовочевої продукції, ринки її реалізації та тенденції на ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики розвитку виробництва та реалізації плодоовочевої продукції за рахунок активізації діяльності малого і середнього бізнесу Півдня України вивчають і зробили вагомий вклад такі вітчизняні науковці: С. Вдовиченко, Л. Барабаш, І. Бандира, О. Гончаров, І. Дидів, О. Капітанська, В. Лимар, С. Петренко, В. Сіленко та інші вчені. Оцінюючи значний науковий доробок учених, варто зазначити, що продовження досліджень з цього питання та узагальнення висновків із приводу подальшого розвитку перспективного напрямку діяльності аграріїв суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розгляді питань, які стосуються розвитку плодоовочівництва на Півдні України та роль в цьому малого та середнього бізнесу, а також у необхідності привернення уваги науковців для створення IT-рішень, як в технологічному так і фінансовому вирішенні проблем саме для сектору плодоовочівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Державної фіскальної служби у Херсонській області, станом на 1 липня 2017 року в області налічувалося 53849 суб'єктів господарювання, віднесених до малого і середнього бізнесу. 99,6% з них є мікропідприємствами, які мають у штаті не більше 10 працівників. Разом з тим, податкові надходження від таких підприємств до бюджетів усіх рівнів склали 63,3% від загального обсягу. Відтак можна стверджувати, що малий і середній бізнес є двигуном економіки області, відіграє важливу роль як у зайнятості, так і в реалізації товарів та послуг регіону.

Основними галузями, де працює більшість малих підприємств області, є сільське господарство та торгівля. На них припадає половина всіх зайнятих на малих підприємствах і понад три чверті від обсягу реалізованої малими підприємствами продукції [1].

Протягом 2014-2021 років, Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП) буде розширювати та розповсюджувати досягнення “Українського проекту розвитку плодоовочівництва”, який MEDA реалізовувала з 2008 року до 2013 року у Запорізькій області та АР Крим. УПБРП діє в південних областях: Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській. Його мета – підкріплювати та поширювати дієздатність індивідуальних товаровиробників та розвиток можливостей маркетингового ланцюга плодоовочевої продукції, покращити відносини між учасниками ринку. В ньому задіяно 44 000 дрібних та середніх виробників, які приєднані до маркетингового ланцюга плодоовочевої продукції. УПБРП – це державно-приватне партнерство, за сприяння Міністерства міжнародних справ Канади (Global Affairs Canada) та MEDA. MEDA також спільно працює з Ізраїльським агентством міжнародного співробітництва в цілях розвитку, яке надає технічну допомогу з плодоовочівництва [2].

Бюджет проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва (УНБДР), спрямованого на грантову підтримку виробників плодоовочевої продукції в південних областях України, оцінюється в 19 млн канадських доларів. З цих коштів станом на кінець 2018 року витрачено менше половини. Завдання цього проекту до квітня 2021 року максимально ефективно використати ці кошти на допомогу малим і середнім виробникам на Півдні України.

Повноцінна робота в рамках проекту, який запустили в 2014 році, розпочалася тільки у 2016 році. Протягом майже двох років здійснювався підготовчий процес. УНБДР займалася пошуком партнерів у регіонах. В 2016 році було реалізовано два проекти, у 2017 році – чотири, а у 2018 році буде реалізовано ще два-три проекти, мова йде про виробництво продуктів з додатковою вартістю [3].

Основна мета Проекту – підвищити рівень добробуту невеликих господарств, які займаються виробництвом плодоовочевої продукції на земельних ділянках від 5 соток завдяки допомозі у збуті вирощеної ними продукції. Розмір грантової підтримки кожного подання до 10 тисяч канадських доларів. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва навчає та консулює як правильно виростити, зберегти та продати врожай, використати передовий міжнародний досвід, а також захистити себе на ринку, гідно конкурувати, збільшити свій дохід та покращити добробут. А головне – інвестувати не тільки у розвиток власного бізнесу, а й у знання, навички, розуміння економічних процесів, пізнання законів ведення бізнесу, відкриття нових можливостей та ідей, не боятися експериментувати, застосовувати нові підходи й знання на практиці [4].

Партнером у впровадженні проекту виступає Центр міжнародного співробітництва MASHAV МЗС Ізраїлю, а виконавцем є Менонітська Асоціація Економічного розвитку «MEDA». Партнери надають практичну допомогу для українських малих та середніх виробників плодоовочевої продукції для підвищення рівня їх господарювання та конкурентоспроможності продукції. Проект та його партнери також допомагають у встановленні прямих контактів між українськими виробниками плодоовочевої продукції та потенційними іноземними партнерами, підтримують вихід товаровиробників на експортні ринки [5].

Більшість продукції плодоовочевого сектору України вирощується на Півдні. На долю трьох областей (Миколаївської, Одеської, Херсонської) припадає приблизно 25% загального обсягу виробництва. Херсонська область є основним виробником традиційних овочів (борщовий набір) та тепличних овочів. Популярні культури – цибуля (36%), томати (31%), картопля (14%). Миколаївська область є основним виробником томатів (42%) виробляє біля 600 тисяч тонн цих овочів. Одеська область, найбільший регіон з 2 млн. га орних земель, вирощує такі основні овочеві культури – картопля

(59%), цибуля (15%), томати (12%). Південний регіон має значні потужності з переробки, що складає більше 30% промислового виробництва [6].

Сучасний ринок плодоовочевої продукції України характеризується: великою кількістю малих та середніх виробників, що виробляють продукцію низької якості та малою кількістю професійних господарств, які пропонують високу якість, але потребують нових технологій для збільшення врожайності продукції. Найбільший сегмент ринку свіжих продуктів, це овочі та фрукти, які забезпечують 60% загальної виручки [6].

Питання попиту та пропозиції плодоовочевої продукції системно не розробляється, тому кожен підприємець вирощує овочі та фрукти на свій розсуд. Фермери, об'єднавшись у кооперативи зможуть: формувати товарні партії; відслідковувати якість продукції; розподіляти витрати, пов'язані зі збутом; інвестувати у спільні склади; збільшити потужності переробки та інше.

Збільшення обсягу свіжих фруктів у мережах супермаркетів, таких як виноград, кісточкові, яблука та груші. Супермаркети рідко купляють місцеву продукцію, оскільки імпортована має високу якість, навіть протягом основного сезону українських овочів та фруктів. Ця продукція постачається охолодженою, запакованою, з відповідним строком реалізації продукції. Для національного виробника всі ці додаткові ризики залишаються виключно їх проблемою, оскільки супермаркети покладають всі ризики саме на них.

Перспективами розвитку плодоовочівництва є зміна споживацьких трендів – свіжа та здорова їжа, вегетаріанство, що є нішевим сегментом та вимагає появи нових продуктів на ринку (снеки); а також маркетинг та просування продукції – створення брендованої продукції, контрактне вирощування та зростання експорту (валютна виручка, повернення ПДВ, стабільність, більш висока ціна).

За даними Всесвітньої Торгової Організації експорт українських овочів та фруктів у 2016 році склав 532 млн. доларів, в 2017 – 688, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) – 283; фрукти (свіжі, сушені, заморожені) – 240; перероблені фрукти та овочі (соки, джеми, мармелад та ін.) – 165 млн. доларів [6].

За статистичними даними перших двох кварталів 2018 року, експорт сільськогосподарської продукції України виріс на 24%. Цього року на ринки ЄС вдало продавалася слива, заморожена малина, яблука. Згідно з офіційними даними, в серпні цього року українські компанії відвантажили на експорт у 1,6 рази більше цієї продукції, ніж за аналогічний місяць 2017 року. Цим самим аграрії встановили черговий рекорд, за повідомленням аналітиків Української плодоовочевої асоціації УПОА [7].

Південний регіон України не завжди конкурентоспроможний щодо так званого борщового набору. Українські ціни і якість цибулі чи моркви часто не відповідають стандартам інших європейських країн. Однак у аграрних виробників, які вирощують овочеву та плодову продукцію, є інші ринки збуту цієї продукції, крім ЄС. Аграрії Херсонської області давно працюють із країнами близького Сходу, Азії, Північної Африки і навіть США, реалізуючи консервацію чи іншу готову продукцію. Також лідерські позиції по реалізації плодоовочевої продукції Херсонщини займає ожина, яка експортується за кордон та приносить досить великі прибутки [8].

Світове споживання фруктів та ягід щорічно зростає на 3-4%, органічних – на 8%. Нові світові тренди щодо здорової та правильної їжі, вегетаріанство є основним драйверами цього ринку. Рівень споживання фруктів і ягід в Україні складає 35 кг в рік на душу населення, овочів та баштанних – 104 кг. За рахунок збільшення внутрішнього споживання та імпортозаміщення ринок овочefруктової продукції може зрости на 30-40%.

Серед об'єктивних факторів росту ринку плодоовочевої продукції можуть бути такі з них: наявний попит на свіжий продукт в великих містах; отримання додаткової вартості за рахунок власного бренду; велика ціна поза основним сезоном (квітень-травень, вересень-жовтень); відносна легкість збуту невеликої кількості продукції.

Спостерігаючи за світовими тенденціями останнього року, можна стверджувати, що кліматичні зміни у сусідніх країнах мотивують українців до нових можливостей. Головним завданням технологів та економістів є правильність їх використання, Можливо, деякі види плодоовочевої продукції, які вважалися стратегічними, такими не будуть, а сконцентрувати варто виробництво на інші види овочевих та плодкових культур. Для стратегічного розвитку плодоовочевого спрямування вирощування культур необхідно уважно аналізувати терміни їх дозрівання, урожайність, попит та пропозицію ринку: в нашій країні та в країнах сусідів-конкурентів та країнах потенціальних імпортерів нашої продукції.

Українські фермери дедалі частіше прагнуть отримувати сертифікати міжнародних зразків, аби відповідати високим стандартам на ринку ЄС та інших країн. З 1 січня 2018 року українські переробні підприємства запровадили стандарти НАССР. Це система аналізу ризиків та контролю критичних точок, яка дозволяє виявити небезпеки у процесі виробництва та отримувати на виході якісну і безпечну продукцію. Так само підприємства проходять сертифікацію Global G.A.P. [1].

Перспективними для експорту на ринки ЄС та Великобританії є такі культури: цибуля, огірки, тепличні овочі, баштанні, ягоди, перероблені овочі (заморожені, томатна паста), перероблені фрукти (сік, заморожена черешня). Ягоди краще реалізуються в країнах Перської затоки, а перероблені овочі (заморожені, томатна паста) – на ринках Азії, Китаю, Індії, країн Перської затоки та перероблені фрукти (сік, заморожена черешня) – на ринках США, Єгипту, Китаю, Індії, Японії [6].

За даними опитування АВСА (щорічне дослідження стану малого та середнього бізнесу) за 2016 рік 27% підприємців Херсонщини назвали державу ворогом бізнесу, а ще 57% – перешкодою. Однією з причин є відсутність у аграріїв відчуття захищеності. Фермери скаржаться на рейдерські захоплення земель і врожаїв. Вони хотіли б бачити від держави захист приватної власності, тобто адекватну роботу судів і правоохоронних органів. Бізнесу необхідні постійні умови функціонування, стабільність в законодавстві та особливо у податковій системі. Фермери хотіли б бачити вигідні кредити та компенсацію в оплаті за воду і добрива [9].

Український сектор овочів та фруктів змінює вектор на зовнішній ринок. Але експорт потребує значних капіталовкладень у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг. Компанії плодоовочевого сектору прагнуть до втілення нових проєктів, спрямованих на підвищення якості продукції, створення потужностей з післяврожайної доробки продукції. Для банківського сектору ця ніша – справжній виклик.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC) та Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва об'єднали зусилля для створення IT-рішення саме для сектору плодоовочівництва.

Представникам банків, фінансових установ, кредитних спілок, а також усіх тих, хто кредитує сільгоспвиробників: постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, закупівельників, переробників необхідно познайомитись з CLARA – інструментарієм оцінки ризиків аграрного кредитування, адаптованим для роботи з виробниками саме плодоовочевої продукції [10].

Реальними перспективами збільшення обсягу виробництва та реалізації плодоовочевої продукції є збільшення тепличного виробництва, що дозволяє отримати більш високу ціну за вирощену продукцію та вийти на експортні ринки у вільні вікна. Це вимагає додаткових коштів для малих та середніх фермерів на кінець 2018 року для 47% з них не визначилися зі своїми планами на майбутнє: не потребують таких коштів -16,4 та потребують 36,6% (рис. 1).

Для реалізації нових проєктів необхідне постійне фінансування. Дослідження проведене серед малих та середніх виробників, які є зареєстрованим бізнесом та шукають фінансові ресурси для підтримки та розвитку власного бізнесу, встановило що 36%

Рис. 1. Потреба в додаткових коштах, %

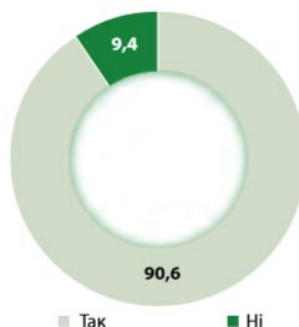

Рис. 2. Можливість виникнення в додаткових коштах, %

опитуваних мають потребу у додаткових коштах, а 90 % їх впевнені, що гроші їм знадобляться вже у 2019 році (рис. 2).

Для малого та середнього бізнесу найбільший обсяг можливого фінансування становить в межах від 150 до 500 тис. грн. на рік, що становить 39,6% господарств; та 24,4% фермерів готові залучити від 500 тис. грн. і більше і тільки 20,9 та 15,2 % потребують відповідно від 50 до 150 та менше 50 тис. грн. [6].

Український ринок овочів та фруктів – це великі можливості для більшості організацій та представників фінансового сектору. Ринок переживає часи трансформації, яка викликана як зниженням обсягу внутрішнього виробництва, так і переорієнтацією на зовнішній ринок. Експорт потребує значних капіталовкладень у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг. Виконати всі умови можливо лише за наявності доступу до фінансових ресурсів та готовності банківського сектору працювати з компаніями плодоовочевого сектору. Завдяки взаємодії з UHBDP, тільки «Мегабанк» має успішні приклади кредитування фермерських господарств.

Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP) спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) наразі реалізують проєкт CLARA саме для сектору плодоовочівництва. Це цифрове рішення для установ, що в той чи інший спосіб кредитують сільськогосподарських виробників, а саме для постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, банків, закупівельників, переробників, тощо. CLARA спрощує, прискорює, та покращує якість при оцінці ризиків кредитування та моніторингу кредитів для аграрних виробників. Це відбувається завдяки таким інструментам: побудування деталізованого прогнозу грошових потоків на базі агрономічної бази даних, порівняльний аналіз, гнучка система припущень, які можна налаштувати, та набір інструментів для аналізу історичних виробничих та фінансових показників.

Проєкт CLARA існував виключно для польових культур, але завдяки взаємодії двох проєктів IFC та UHBDP банкіри отримали інструментарій для кредитування фермерів, які вирощують плодоовочеві культури. Для аналізу в CLARA доступні картопля рання, томат (на переробку та свіжий на ринок), цибуля, буряк ранній, огірок тепличний, болгарський перець на поливі, морква рання, капуста білокачанна рання, часник, горох, малина, ожина, суниця, яблуко інтенсивне, горіх волоський, фундук, вишня, черешня, слива, груша, абрикос та гарбуз, кавун і диня на поливі, Виробники плодоовочевої продукції можуть отримати доступ для фінансування для розвитку та виходу на нові більш прибуткові ринки [10].

У рамках даного Проєкту працює бізнес-калькулятор. У калькуляторі три розділи: «Наш бізнес», «Потреби нашої сім'ї», «Порівняння потреб з можливостями бізнесу». Калькулятор може проаналізувати витрати та доходи по 10 культурах. Після внесення

даних калькулятор одразу ж видає інформацію про собівартість продукції, рентабельність виробництва, розмір доходу. Калькулятор також сам прораховує суму, необхідну відкласти «в ящик» для придбання техніки, і багато-багато іншого [2].

Висновки з проведеного дослідження. Україна може виробляти велику кількість різноманітної аграрної продукції в тому числі і плодоовочевої. Населення планети зростає, а отже, і попит на неї буде постійним. Малі та середні підприємці аграрного сектору України переважно продають сировину, а для того щоб продавати готовий конкурентоспроможний продукт, бізнесу потрібна впевненість у майбутньому. Державі необхідно надати пріоритетність у підтримці малого та середнього бізнесу по виروشванню та реалізації плодоовочевої продукції, за таких умов вони вкладатимуть кошти у довгострокові проекти, розширюватимуть її виробництво, більше інвестуватимуть у нові технології.

Список використаних джерел:

1. Антоненко А.Ю., Ковтун В.А. Тенденції розвитку малого бізнесу Херсонщини у плодоовочевій галузі / А.Ю. Антоненко, В.А. Ковтун // IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний рух науки», Way Science, Дніпро, грудень 2018. С. 19-23.
2. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва. URL: <http://platforma-msb.org/ukrayinskyj-proekt-biznes-rozvytku-plodoovochivnytstva/>
3. Ковтун В.А. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу Півдня України під час виробництва плодоовочевої продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 26. С. 178-183.
4. Україна та Ізраїль обговорили напрями співпраці в агросекторі на 2018 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-izrayil-obgovorili-napryami-pogliblennya-spivpraci-v-agrosektori-na-2018-rik-olga-trofimceva>
5. Клара відчиняє двері інвестиціям у плодоовочівництво. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1791-clara-vidchyniaie-dveri-investytsiim-u-plodoovochivnytstvo>
6. Україна експортувала рекордні обсяги замороженої малини. URL: <https://shotam.info/ukrayina-eksportovala-rekordniy-obsyag-zamorozhenoyi-malini-hto-kupuye/>
7. Основи бізнесу, або вигідне ягідництво на Херсонщині. URL: <http://skadnews.in.ua/main/6634-ozhinoviy-bznes-abo-vigdne-yagdnictvo-na-hersonschin-veo.html>
8. Потенціал для експорту величезні перспективи для малого бізнесу Півдня України у плодоовочевій галузі. URL: <http://nk-online.tv/potentsial-dlya-eksportu-velicheznyi-pro-perspektivi-malogo-biznesu-pivdnua-ukrayini-u-plodoovochieviy-galuzi/>
9. Круглий стіл: Мінімум ризиків кредитування в плодоовочевому секторі з Клара. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1783-kruhlyi-stil-minimum-ryzykiv-kredytuvannia-v-plodoovochevomu-sektori-z-clara>

References:

1. Antonenko A.Yu & Kovtun V.A. (2018). Tendenciyi rozvytku malogo biznesu Hersonshhyny u plodoovochevij galuzi [Trends in the development of small business in the Kherson region in the fruit and vegetable sector]. IV Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferenciya «Suchasnyj ruh nauky» [IV International scientific and practical Internet conference "Modern movement of science"]. Way Science, pp. 19–23. (in Ukrainian)
2. Ukrayinskyj proekt biznes-rozvytku plodoovochivnytstva. URL: <http://platforma-msb.org/ukrayinskyj-proekt-biznes-rozvytku-plodoovochivnytstva/> (in Ukrainian)
3. Kovtun V.A. (2018). Problemy ta perspektyvy rozvytku malogo ta serednjogo byznesu Pivdnua Ukrayini pyd chas virobnyztva plodoovochivtovoi produkcyji [Problems and prospects of development of small and medium business in the South of Ukraine during production of fruit and vegetable products]. *Infrastruktura rynku* [Infrastructure market], pp. 178–183. (in Ukrainian)
4. Ukrayina ta Izrayil obgovorili napryami pogliblennya spivpraci v agrosektori na 2018 rik. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-izrayil-obgovorili-napryami-pogliblennya-spivpraci-v-agrosektori-na-2018-rik-olga-trofimceva> (in Ukrainian)
5. Clara vidchyniaie dveri investytsiim u plodoovochivnytstvo. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1791-clara-vidchyniaie-dveri-investytsiim-u-plodoovochivnytstvo> (in Ukrainian)

6. Ukraina eksportovala rekordniy obsyag zamorozhenoyi malini. URL: <https://shotam.info/ukrayina-eksportovala-rekordniy-obsyag-zamorozhenoyi-malini-hto-kupuye/> (in Ukrainian)
  7. Ozhinoviyy byznes abo vidne yagdnicтво na Hersonschin. URL: <http://skadnews.in.ua/main/6634-ozhinoviyy-bznes-abo-vidne-yagdnicтво-na-hersonschin-vdeo.html> (in Ukrainian)
  8. Potentsial dlya eksportu velichezniy pro perspektivi malogo biznesu Pivdnya Ukraini u plodoovocheviy galuzi. URL: <http://nk-online.tv/potentsial-dlya-eksportu-velichezniy-pro-perspektivi-malogo-biznesu-pivdnya-ukrayini-u-plodoovocheviy-galuzi/> (in Ukrainian)
  9. Kruhlyi stil: Minimum ryzykiv kredytuvannia v plodoovochevomu sektori z Clara. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1783-krhlyi-stil-minimum-ryzykiv-kredytuvannia-v-plodoovochevomu-sektori-z-clara> (in Ukrainian)
-